

## Ünite 1: Finansal Sistem ve Bankalar

### GİRİŞ

Piyasalar reel ve finansal piyasalar olarak iki temel gruba toplanır. Reel piyasalar, tüketicinin herhangi bir ihtiyacını gidermek için mal ve hizmetlerin aliminin ve satımının yapıldığı yerdir. Bunlar emek, sermaye ve girişimcilik gibi üretim faktörlerinin oluşturduğu üretim faktörleri piyasasıdır. Finansal piyasalar ise, piyasaların para yönünü oluşturmada, kişilerin veya firmaların ellerindeki fonları etkin kullanma olanağına sahip olmayanlardan, bu fonları etkin kullanacak birimlere aktarmaktır.

### FİNANSAL SİSTEM VE BANKALAR

Bireylerin geliri ve harcamaları zaman içinde değişmekte; bazı dönemlerde harcamaları gelirlerden fazla, bazı dönemlerde ise gelirleri harcamalarından fazla olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin gelirleri ile harcamaları çoğu zaman dengede değildir. Gelirlerden daha az harcama durumunda fon arzı, gelirlerden daha fazla durumunda ise fon talebi ortaya çıkacaktır.

İşletmeler, günlük faaliyetlerini sürdürmenin yanında büyümek, rekabet üstünlüğü sağlamak, yeni yatırımlar yapmak durumundadırlar. İşletmelerin bu tür yatırımları için sermayeye ihtiyaçları olur. İşletmeler sermaye ihtiyaçlarını içsel kaynakları yanında dışsal kaynaklarla da sağlayabilir. Fon talebinin düzeyi, ekonominin içinde bulunduğu duruma da bağlıdır.

İşletmenin fon ihtiyacı, ekonominin yavaşladığı dönemlerde azalırken, ekonominin canlandığı dönemlerde artar. Genelde işletmeler devamlı büyümeye veya yeni girişimlerde bulunma isteğinde olduğundan fon açığı veren, diğer bir ifade ile fon talep eden kuruluşlardır.

Finansal piyasaların temel fonksiyonu, fon arz ve talebini buluşturmasıdır. Ancak bir ekonomide fonların, fon arz edenlerden fon talep edenlere aktarılmasında etkin işleyen bir sisteme ihtiyaç vardır. Finansal sistemin etkinliği artıkça fon arz ve talebin karşılaşması da o ölçüde artacak, bu bağlamda ekonomik gelişimde hızlanacaktır. Finansal piyasalar sadece fon arz edenlerle fon talep edenlerden olmamaktadır.

Finansal sistem denildiğinde, fon kullananlar ile fon arz edenlerin yanı sıra fon akımlarını düzenleyen kurumlar, fon akımı sağlayan finansal araç ve gereçler ile piyasaların adil ve şeffaf bir biçimde işlemlerini düzenleyen hukuki ve idari kurallardan oluşan bir yapı anlaşılmalıdır. Görüldüğü gibi finansal sistem, finansal piyasalardan daha geniş bir kavramı ifade etmektedir.

Finansal sistemi oluşturan unsurlar,

- Tasarruf sahipleri (Fon arz edenler).
- Yatırımcılar (Fon talep edenler),
- Yatırım ve finansman araçları,
- Yardımcı kuruluşlar,
- Hukuki ve idari düzenlemeler şeklinde sayılabilir.

İşletmeler hem finansal hem de finansal olmayan tüm işletmeleri kapsamaktadır. Finansal olmayan işletmeler, araba, bilgisayar, buzdolabı gibi ürünler üreten veya finansal hizmetler dışındaki (taşıma,

bilgisayar programcılığı gibi) üreten işletmeler anlamındadır.

Uluslararası finansal piyasalar, ülkelerin ulusal finansal sistemlerinin birbirleriyle etkileşime girmesidir. Fon arz ve talep eden taraflardan birinin farklı ülkelerde yerleşik olması ya da yürütülen işin merkezinin başka bir ülkede olması durumunda, işlem uluslararası finansal işlem niteliği kazanır.

## FİNANSAL PİYASALARIN SINIFLANDIRILMASI

Finansal varlığın niteliğine göre;

- Borç piyasaları
- Öz sermaye piyasaları

Finansal varlığın süresine göre;

- Para piyasaları
- Sermaye piyasaları

Örgütlenme durumuna göre;

- Organize piyasalar
- Organize olmamış piyasalar (tezgâh üstü piyasalar)

Finansal varlığın ilk kez alınıp satılmasına göre:

- Birincil piyasalar
- İkincil piyasalar

Ödemelerin hemen ya da gelecekte yapılmasına göre;

- Nakit ya da spot piyasalar
- Vadeli piyasalar

*Borç Piyasası ve Öz Sermaye Piyasası;* Finansal piyasalarda en yaygın kullanılan finansman yöntemi borçlanmadır. Ticari bankacılığın ağırlıklı olduğu ülkemizde en çok kullanılan finansman şekli banka kredileri olmaktadır ve bunun yanında bono ve tahvil gibi finansal araçlardan da fon sağlanabilir. Borçlanmada, vadenin ve faizin belirlenmiş olmasıdır. Borç alanlar belirli vade içinde faizi ile anaparayı ödemek zorundadırlar. Tahviller ise, kurumların uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamada kullandıkları borçlanma araçlarıdır. Ve 5-10 yıl arası değişen vadelerle çıkartılırlar. Diğer borçlanma aracı olan hisse senedinde vade yoktur ve hisse senetleri sonsuz vadeli menkul varlıklar üzerinde hak sahibi olmaktadır. Para piyasası ve sermaye piyasası, vadesi en fazla bir yıl olan fon arz ve talebin karşılaştığı, temel amaçları mevduat, hazine bonoları, finansman bonoları, mevduat sertifikaları, repo, banka kabulleri, banka bonoları, Euro-dolarlar, varlığa dayalı menkul kıymetler gibi para piyasalarıdır. Para piyasası ile sermaye piyasası arasındaki temel farklılıklar;

Para piyasasındaki risk, sermaye piyasasına göre daha düşüktür ve buna bağlı olarak da getiride düşüktür. Risk arttıkça getiri de artar. Para piyasası araçlarının likiditesi, sermaye piyasası finansal araçlarına göre daha yüksektir. Likidite, finansal varlıkların kısa sürede, kolaylıkla ve değerinden önemli kayıp vermeden satılabilmesidir.

Organize ve organize olmayan para piyasaları olarak piyasalar sınıflandırılır. Örgütlenmiş piyasalarda, belirli kurallar, yatırımcıların bilgiye erişiminin kolay olmasıdır. Sermaye piyasaların örgütlenmiş temel kurumu ise borsalardır. Birincil piyasalar, finansal varlıkların ilk kez ihraç edilerek alıcılara satıldığı

piyasalardır. Bu işlemler neticesinde, daha önce alınıp satılan finansal varlıkların tekrar işlem gördüğü piyasalardır. İMKB gibi borsalar ikincil piyasalardır.

## YATIRIM VE FİNANSMAN ARAÇLARI

Finansal piyasalara fon sunanların sundukları fon karşılığında fon talebinde bulunanlardan aldıkları varlıklara finansal varlık denir. Finansal varlıklar alacak ya da ortaklık hakkı verirler.

Finansal varlıkların iki önemli ekonomik fonksiyonu vardır. İlki fonların, fon fazlalığı veren birimlerden, maddi varlıklara yatırım yapacak birimlerin fon ihtiyacını karşılamak üzere transferini sağlamaktır. İkincisi, risk paylaşımını sağlamaktır. Fon arz ve talep edenlerin riske karşı tutumları farklılık gösterir. Birimlerin farklı risk özelliklerine uygun Finansal araçlar geliştirilmedikçe, daha fazla fonun piyasaya aktığı bir ortam yaratılabilecektir. Finansal varlıklarla ilgili başlıca özellikler, getirisi\*; bir finansal varlığın getirisi, belirli bir zaman diliminde, o finansal varlıktan sağlanacak nakil girişi ile hesaplanır. Riskin tahmin edilebilirliği finansal varlığın riski getirisindeki ölçülebilir oynaklıklar ile ilgilidir ve varlığın türüne, vadesine, çıkar kurumun kredi değerliliğine göre değişir. Vade; vade faktörü uzadıkça risk de artmaktadır. Paraya çevrilebilirlik; finansal varlıklarda bu özellik farklılık gösterir, bazı varlıklar değerinde sapma olmadan paraya çevrilirken, bazılarının bu özelliği düşüktür. \*Bölünebilirlik özelliği; finansal varlıkların en az hangi miktarlarda paraya dönüştürülebileceği ile ilgili bir özelliktir ve ne kadar bölünebilirlik özelliği varsa o kadar kolay alınıp satılabilir.

### Mevduat

Para piyasasında işlem gören araçların başında mevduat gelir. Mevduat; kişi ya da kurumların istendiğinde ya da belirlenmiş bir vade sonunda geri alınmak üzere bankalara yatırdıkları Türk Lirası ya da yabancı paralardır. Resmi mevduat; genel ve katma bütçeli daire ve yerel kuruluşlar, yerel kuruluslar, mahkemeler gibi kurumlara aittir. **Ticari mevduat**, her türlü ortaklıklar, ticarethaneler ve firmalar gibi ticari işlemlere konu olan mevduatlardır. **Tasarruf mevduatı**, gerçek kişiler tarafından açılan ve ticari işlemlere konu olmayan mevduatlardır. Diğer bir sınıflandırma ise, **vadeli ve vadesiz mevduatlardır**. Vadesiz mevduatta par istenildiği zaman kesilebilir ama vadeli mevduata ise para yatırıldıktan sonra belirli bir süre sonunda çekilebilen mevduattır. Vadeli mevduatın faizi daha yüksektir.

### Hazine Bonosu

Hazine bonoları devletlerin kısa vadeli kamu harcamalarını karşılamak üzere çıkarmış olduğu 3, 6 ve 12 ay vadeli olarak ihraç edilen borçlanma senetleridir. Hükümetler kısa süreli harcamaları karşılamak üzere hazine bonoları ihraç ederek, bunları bankalar aracılığıyla yabancı merkez bankalarına, kurumsal ve bireysel yatırımcılara satarlar. Hazine bonoları hamiline yazılı olup iskontolu olarak satılır ve vade tarihinde yatırımcılara nominal değer ödenir.

### Mevduat Sertifikaları

Bankalar tarafından çıkartılır, genellikle mevduata alternatif olarak işlem görür ve faiz kuponu taşıyan araçtır. Vadeli mevduatta vade ve faiz değişmez, ama önce çekilmek istenirse faiz işlemez. Vadesinde alınıp satılır ve likiditesi yüksektir.

### Finansman Bonoları ve Banka Bonoları

Finansman bonoları da hazine bonoları gibi kısa vadeli borçlanma araçlarıdır. Ancak finansman bonoları özel sektörde çıkarılan varlıklardır. Hazine bonoları gibi finansman bonoları da faiz kuponu taşımazlar; iskontolu satılır ve vade sonuna kadar çıkaran kurum tarafından nominal değer ödemesi yapılır.

## Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler (VDMK)

Menkul kıymetleştirme sonucunda oluşturulan borçlanma araçlarına varlığa dayalı menkul kıymetlendirme denir. Son 10-20 yılda gelişmiş bankacılık sistemlerine ve menkul kıymetler piyasasına

sahip ülkelerde menkul kıymetleştirme yaygın bir biçimde uygulanmaktadır.

## Repo

Son yıllarda Özellikle para piyasası işlemleri arasında en önemli rol oynayan araçlardan biriside repo (geri satın alma anlaşmaları) dur. Repo işlemi ABD Merkez Bankasının (Federal Reserve) piyasadaki nakdi çekmek ya da gerektiğinde piyasaya nakit sürmek amacına yönelik olarak başlatılmıştır.

## Euro-Dolar

Euro-dolar Avrupa'daki dolar mevduatına verilen addır. Önceden ABD'den Avrupa'ya gelen ABD doları için kullanılan Euro-Dolar kavramı, şimdilerde başka (ilke parası için de olsa yine de kullanılmaktadır.

## Hisse Senetleri

Sermaye piyasasının temel araçlarından biri olan hisse senetleri anonim ortaklıklarda ve sermayesi paylara bölünmüş komandit ortaklıklar da ortaklık payını temsil eden menkul kıymetlerdir. Bu ortaklıklardan başka ülkemiz mevzuatına göre, özel kanunlarla kurulan bazı kuruluşlarla hisse senedi çıkarabilmektedir.

## FİNANSAL ARACILIK VE FİNANSAL KURUMLAR

Finansal piyasaların temel fonksiyonu fon arz edenlerle fon talep edenleri karşılaştırarak onların transferini gerçekleştirmektedir. Fon ar ve talebi doğrudan ya da finansal aracılar vasıtasıyla karşılaşabilir. Finansal sistemde fonların el değiştirmesi genellikle finansal aracı kurumlar tarafından gerçekleştirilir.

Finansal araçların, araya bir kurum girmeksizin aracısız el değiştirmesine doğrudan finansman, aracılar vasıtasıyla el değiştirmesine dolaylı finansman denir.

### Finansal Kurumların Türleri

Finansal kurumları farklı açılardan sınıflandırmak mümkündür. Finansal kurumlar para yaratıp yaratmama özelliği dikkate alınarak para yaratan ve para yaratmayan finansal kurumlar olarak sınıflandırılabilir.

#### Para yaratan finansal kurumlar

- Merkez bankaları, emisyon yetkisine sahiptir.
- Ticari bankalar, mevduat kabul eden kredi kurumlarıdır.
- Katılım bankaları, faiz geliri kabul etmeyen birimlerin tasarruflarını sisteme kazandırmak amacıyla oluşturulan kuruluşlardır.

## Para yaratmayan finansal kurumlar

- Yatırım ve kalkınma bankaları; ülkede sermaye açığı giderme ve sanayileşme sürecini hızlandırma görevini üstlenirler.
- Sigorta kurumları; gelecekte ortaya çıkabilecek tehlikelere karşı oluşacak zararları azaltmak

amacıyla kurulurlar.

- Aracı kurumlar hem birincil hem de ikincil piyasalarda aracılık yapmak üzere faaliyet yapmalarına isim verilen kuruluşlardır.
- Menkul kıymet borsaları; borsaya kote olmuş menkul kıymetlerin aliminin ve satımının yapıldığı, fiyatların tespit ve ilanı ile işleriyle yetkili olarak kurulan tüzel kişiliğe sahip kurumlardır.
- Faktoring şirketleri ve forfaiting şirketleri alacakları vadesinden önce paraya dönüştüren finansal kurumlardır.
- Finansal kiralama şirketleri; işletmeler gerekli olan varlıkları satın almak yerine kiralayarak hizmet sunan finansal kuruluşlardır.
- Finansman şirketleri; şirketler için mal ya da hizmet atımlarını kredilendirmek amacıyla kurulmuş şirketlerdir.
- Varlık yönetim şirketleri; finansal kurumların alacaklarını tahsil etmek, varlıklarını tekrar yapılandırmak ve satılmasını sağlamak gibi amaçları olan kurumlardır.
- Yatırım ortakları; ortaklığa katılan birimlerin birikimlerini çeşitli finansal varlıklara yatırarak riski dağıtmak, sınırlandırmak ve bu portföyü etkin bir biçimde yönetmek üzere olan kurumlardır.
- Yatırım fonları, kişilerden katılma belgeleri karşılığında toplanılan paralarla sermaye piyasası araçlarından ve kıymetli madenlerle oluşan portföyü işletmek üzere oluşturulan mal varlığıdır.
- Risk sermaye şirketleri; girişim sermayesi yatırım ortaklıkları olarak sınıflandırılır ve girişimcilerin sermaye ihtiyaçların karşılamak üzere kurulmuştur.

## BANKALARIN EKONOMİK FONKSİYONLARI

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin temel kurumu olan bankaların daha çok da mevcut bankaların ekonomideki fonksiyonları şu şekilde özetlenebilir:

- Finansal aracılık, kişi ve kuruluşların tasarruflarını toplayarak bunları fon ihtiyacı olan yine kişi ve kurumlara aktarmasıyla aracılık yapmaktır.
- Kaynaklara akıcılık sağlama hem ulusal hem de uluslararası düzeyde fon açığı verenler ile fon fazlası verenleri buluşturarak kaynakların akıcılığını sağlarlar.
- Kaynak kullanımında etkinliği sağlama, sahip oldukları uzmanlıklar nedeniyle topladıkları fonları uygun ve öncelikle sektörlere aktararak verimli ve karlı alanlara kaynak kullandırır.
- Kaynaklarda vade ve miktar ayarlaması yapma, aynı zamanda farklı vadedeki ve farklı miktardaki fon arz ve talebine akıcılık sağlarlar.
- Kaydi para ya da banka parası yaratma, mevduat ve mevduat benzeri kaynakları toplayarak satın alma gücü yaratırlar.
- Uluslararası ticareti geliştirme, finansal kiralama, faktoring veya yeni ödeme yöntemleri olarak teminat mektupları, vesaik mukabili ödeme, akreditif gibi uluslararası ticaretin gelişmesine yardımcı olurlar.
- Para politikasının etkinliğini arttırma, merkez bankalarını para politikalarına ilişkin olarak kullandıkları araçlar ile sistemin etkinliğini arttırırlar.

## KÜRESELLEŞMEN İN BANKALAR ÜZERİNE ETKİSİ

Finansal piyasaların baş döndürücü bir hızla gelişiminde en önemli rolü bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler oynamaktadır. Piyasaların uluslararasılaşması piyasa katılımcılarını, finansman ve yatırım araçlarını, hukuki ve idari düzenlemeleri, diğer bir ifade ile tüm finansal sistemi yakından etkilemektedir. Küreselleşme, finansal sistemin temel kurumları olan bankaları daha fazla etkilemektedir. Küreselleşmenin

bankalara etkileri řu şekilde özetlenebilir.

- Bankalarda kur ve faiz riskinin artması bankaların varlık ve kaynakları arasında yabancı para ile ifade edilen varlık ve kaynakların olması ve faiz oranlarının değışkenliğı bankaların kur ve faiz riskini arttırmıştır.
- Bankalarca risk yönetim tekniklerinin daha yaygın kullanılması bankalar artan riski kontrol edebilmek ve yönetebilmek için risk yönetim tekniklerini daha fazla kullanma durumunda kalmışlardır.
- Bankaların bilanço altı işlemlerinin artması bankaların özellikle risklerinin artmasına paralel olarak türev finansal varlıklarla ilgili işlemleri yaygınlaştırmıştır. Bankaların varlık, yükümlölük ve öz kaynak olarak nitelendirilemeyen işlemleri olur. Bu tür işlemler nazım hesaplarda izlendiğı için bilanço altı bankacılık ya da görünmeyen bankacılık işlemleri olarak da adlandırılır. Türev işlemler de bilanço altı işlemler özelliğindedir. Artan risklere karşı türev işlemlerin artması bankaların bilanço altı işlemlerini arttırmıştır.
- Yurt dışı faaliyetlerinin artması uluslararası ticaretin ve yatırımların artması bankaların yurt dışı örgütlenmelerini de arttırmıştır. Bankalar, muhabirlik ilişkilerinin yanında irtibat büroları, temsilcilikler, şubeler, bağı ortaklıklar şeklinde yurt dışı faaliyetlerini de arttırmışlardır.

## **FİNANSAL PİYASALARDA DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR**

Finansal sistemden beklenen fonksiyonların en iyi şekilde yerine getirilmesi ve sistemin etkin bir şekilde işleyebilmesi için finansal sistemin işleyişinden sorumlu düzenleme ve denetleme otoritelerine ihtiyaç vardır.

Türkiye’de finansal piyasaları düzenleyen ve denetleyen kurumlar olarak:

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
- Hazine Müsteşarlığı
- Sermaye Piyasası Kurulu
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu sayılabilir.

Ülkemizde bankalar, katılım bankaları, leasing şirketler, faktöring şirketleri ve tüketici finansman şirketleri bankacılık düzenleme ve denetleme kurumu; sermaye piyasası kurumları, sermaye piyasası kurulu, sigorta şirketleri ve bireysel emeklilik şirketleri, hazine müsteşarlığı; yetkili müesseseler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez bankası tarafından denetlenmektedir.

Tasarruf mevduatı sigorta fonu, bankacılık kanunu ve ilgili diğer mevzuat ile verilen yetkiler çerçevesinde tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması amacıyla, mevduatın ve katılım fonlarının sigorta edilmesi, fon bankalarının yönetilmesi, mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması, devri, birleştirilmesi, satışı, tasfiyesi, fon alacaklarının takip ve tahsili, işlemlerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılması, fon varlık ve kaynaklarının idare edilmesi ve kanunla verilen diğer görevler ifası için kurulmuş olup kamu düzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip bir kuruluştur.